

Alicja Kargulowa

34 LATA PORADOZNAWSTWA. „TANIEC CZASU” W BUDOWANIU DYSCYPLINY¹

Słowa kluczowe: poradnictwo, poradoznawstwo.

Streszczenie: W artykule przedstawiony jest rozwój poradoznawstwa – nauki o poradnictwie. Zostało pokazane, że w 34-letniej historii tej dyscypliny nastąpiły zmiany zarówno dotyczące przedmiotu jej badań – poradnictwa, jak i w metodologii badań. Zmiany te przebiegały w czasie przekształceń politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych w naszym kraju. Znajdowało to odbicie w stosunku władz do poradnictwa, w zmianach oczekiwań jego klientów i w pracy doradców. Ponieważ celem artykułu jest pokazanie rozwoju dyscypliny, a nie opis praktyki, jego treść dotyczy zmian, jakie w tym czasie zaszły w metodologii badań. Artykuł został podzielony zgodnie z pojawianiem się w badaniach kolejnych paradygmatów: neopozytywistycznego, humanistycznego, krytycznego i postmodernistycznego, a także przedstawiony w nim został współczesny stan badań poradoznawczych. Nieprzewidywalność perspektyw czasowych dokonujących się zmian w poradnictwie i jego kontekstach oraz w nakładaniu się paradygmatów w podejściu do przedmiotu badań określone zostały „tańcem czasu”.

Początki

Poradoznawstwo to nauka o poradnictwie. Jego wyodrębnianie się wśród innych dyscyplin naukowych nie powinno być traktowane jako coś wyjątkowego w historii nauki. Stefan Nowak najogólniej odróżniał dwa sposoby kształto-

¹ Na temat rozwoju poradoznawstwa jako dyscypliny naukowej mówiłam na międzynarodowej konferencji „Poradnictwo kariery i dialog dla zrównoważonego rozwoju” zorganizowanej z okazji otwarcia Katedry UNESCO na Uniwersytecie Wrocławskim. Tam także analizowałam rozwój tej dyscypliny ze względu na zmiany paradygmatu w badaniach nad poradnictwem, jednakże nie tyle interesowały mnie wówczas rodzaje czasu, w którym zachodziły te zmiany ani czas w jego ontologicznym aspekcie, ile zmiana orientacji metodologicznej prowadzonych badań i namysł naukoznawczy nad samym poradoznawstwem.

wania się dyscypliny. Pierwszy z nich polega na tym, że odkryte zostają nowe nieznanne dotychczas zjawiska, przedmioty czy sformułowane nowe prawidłowości bądź też zastosowane zostaną nieznanne dotąd metody analizy zjawisk i praw znanych uprzednio. Jednocześnie zaproponowana zostaje nazwa dla nowej dyscypliny naukowej. I sposób drugi poprzez wyodrębnienie pewnej grupy problemów przez badaczy opowiadających się jako przedstawiciele tej dyscypliny podejmujący wspólny wysiłek w celu jej rozwoju (Nowak 1970). Poradownictwo zdaje się powstawać w drugi sposób, czyniąc przedmiotem swoich dociekań poradniczą praktykę jako odrębną sferę działań społecznych i sposobów postępowania pojedynczych ludzi.

W tej wypowiedzi chciałabym przybliżyć w bardzo dużym skrócie wyniki przemyśleń własnych i innych osób włączających się w budowanie poradownictwa w okresie, który wyznaczają dwie daty: 26–28 listopada 1979 i 26–27 listopada 2013 r. Upływ czasu dzielący te daty wydaje się czytelny w pomiarach tygodniowych, miesięcznych czy rocznych i wynosi dokładnie 34 lata. Równie łatwo wskazać jego wymiar historyczny („Solidarność”, strajki, stan wojenny, okrągły stół, mur berliński, pierwsze demokratyczne wybory, odzyskanie pełnej wolności, budowanie neoliberalnej gospodarki rynkowej). Jednakże analiza sposobów naukowotwórczego myślenia w tym okresie wymyka się chronologii. Czas, w którym podejmowano i porzucano dyskusje dotyczące poszczególnych problemów natury praktycznej, teoretycznej, metodologicznej i naukowawczej ani nie był wyłącznie czasem ciągłym, ani sekwencyjnym, ani monochromicznym ani synchronicznym. Wszystkie te rodzaje czasu można tu odnaleźć, dlatego pozwoliłam sobie, wzorując się na tytule książki Edwarda Halla *Taniec życia* (1999), określić „tańcem czasu” to, jak był on wykorzystywany.

Zacznę od pierwszej daty. 26–28 listopada 1979 r. odbyło się ogólnopolskie seminarium naukowe, którego jednym z celów miało być tworzenie nauki – poradownictwa. Natomiast 26–27 listopada 2013 roku miała miejsce międzynarodowa konferencja towarzysząca powołaniu Katedry UNESCO Całozyciowego Poradnictwa Zawodowego na Uniwersytecie Wrocławskim. Na tej konferencji m.in. przedstawiony został polski dorobek w zakresie badań nad poradnictwem, co tutaj częściowo też robię. Rozpocznę od wyników dyskusji na seminariach.

Swój udział w seminarium organizowanym w odstępach dwuletnich (potem rzadszych) od 1979 do 1995 roku może odnotować kilkunastu psychologów, a wśród nich: profesorowie Marian Kulczycki, Zbigniew Skorny, Maria Porębska, Zofia Ratajczak, Katarzyna Popiołek, Henryk Kaja, Maria Straś-Romanowska i dr Marian Jędrzejczak; kilkunastu pedagogów, a przede wszystkim profesorowie: Wanda Rachalska, Stefania Słyszowa, Teresa Hejnicka-Bezwińska, Teresa Kukołowicz, Bożena Wojtasik, Krystyna Ferenz; kilku andragogów, a więc profesorowie: Olga Czerniawska, Józef Kargul, Mieczysław Malewski, Ewa Kurantowicz; kilku socjologów: profesorowie Maria Trawińska, Janusz Goćkowski, Kazimierz Frieske i inni badacze, jak: lekarze: prof. Włodzimierz

Fijałkowski, dr Aldona Sito; językoznawca prof. Jan Miodek; inż. rolnik dr Nikodem Sakson; prawnik prof. Henryk Dolecki; kulturoznawca prof. Adam Nobis. Gośćmi zagranicznymi seminarium byli prof. Brend-Joachim Ertelt i dr Bernhard Jenschke. Wystąpienia ich i innych uczestników wydane zostały drukiem w kilkutomowych materiałach pokonferencyjnych pod ogólnym tytułem *Poradnictwo we współczesnym społeczeństwie* w Wydawnictwach Uniwersytetu Wrocławskiego.

Poradownictwo ciągle jest nauką bardzo młodą, a jej powstanie i rozwój przypadł w naszej rzeczywistości na okres dynamicznych zmian modyfikujących cele i kształt realnego poradnictwa². Na czas przełomów paradygmatycznych w badaniach naukowych, wiążących się ze zmianami zarówno w spojrzeniu na rolę samej nauki, jak i uprawiających ją badaczy. Postaram się wskazać te przemiany i zwroty, mając na uwadze na czas, w jakim występowały i próbując określić jego rodzaje.

Nurt neopozytywistyczny w poradownictwie

Badania rozpoczęliśmy w paradygmacie neopozytywistycznym w czasie historycznym określanym jako czas komunizmu. Z perspektywy lat jestem skłonny ocenić ten okres dla początków tworzenia dyscypliny jako korzystny, pomimo że możliwość prowadzenia dyskusji, zwłaszcza na forum międzynarodowym była ograniczona, a wymagania stawiane nauce nie odróżniały zbytnio nauk przyrodniczych i humanistycznych. Były to wymagania niezmiernie trudne do spełnienia w odniesieniu do badania i opisywania tak złożonego zjawiska społecznego, jakim jest poradnictwo. Nie dopuszczały bowiem zbytniej – dla pierwszych prób określenia się nauki niebezpiecznej, choć czasem niezbędnej – dowolności, tak w prowadzeniu badań, o jaką mogli pokusić się przedstawiciele młodej dyscypliny, jak i sposobu opisu ich wyników. Wychodząc z lektury książki Ervina Laszlo (1978) *Systemowy obraz świata*, na okładce której możemy przeczytać, że *człowiek jest częścią majestatycznej katedry, której ład i prostotę, mimo zawłości szczegółów budowy, ogarnąć można jednym spojrzeniem*, starano się sprostać naukoznawczym rygorom.

W pedagogice poradnictwo traktowano jako podsystem systemu wychowawczego. Psychologowie, badając „człowieka w sytuacji”, w tym wypadku poradniczej, traktowali go przede wszystkim jako element innych układów: rodziny, grupy zawodowej, społeczności lokalnej itp. Przed ukazaniem się u nas prac Pierra Bourdieu, nie używając jego języka, zwracano w badaniach uwagę na rolę habitusu i kapitału społecznego osób związanych z poradnictwem, traktując je jednak jako zmienne, a nie jako czynniki ważne w społecznej grze. Odnoszono się zatem w jakimś sensie do przeszłego czasu osobistego badanych, po

² Zmiany, jakie zachodziły w tym czasie w polskim poradnictwie, przedstawione zostały w innych opracowaniach (Kargulowa 2010; Wojtasik 2010; 2012).

to, by analizując ich terażniejszość, wnioskować o ich przyszłości w warunkach stwarzanych im przez opiekuńcze państwo.

Ze względu na potrzebę porozumiewania się badaczy pochodzących z różnych dyscyplin niejako zmuszeni zostaliśmy do wypracowania języka. Wyjaśnień doczekały się takie terminy jak poradnictwo, poradnia, doradca, radzący się (klient, pacjent), sytuacja poradnicza, poradownictwo (por. Kargulowa 1986; 2004–2011). Ten pozytywistyczny sposób uprawiania refleksji nad poradnictwem zaowocował też wykryciem dwóch prawidłowości: (1) korelacji między poziomem wykształcenia ludzi a ich sposobem korzystania z pomocy doradcy. Osoby wyżej wykształcone chętniej współpracowały z poradnią; (2) związku między podejściem doradcy do radzącego się a chęcią korzystania z pomocy w rozwiązywaniu różnego rodzaju problemów. W problemach głębszych, psychologicznych preferowano doradcę liberalnego przy rozwiązywaniu spraw życia codziennego (spraw technologicznych, bytowych) – doradcę dyrektywnego (por. Wojtasik, 1993b). W tym nurcie badań dokonaliśmy także naukowych opisów różnych poradni (np. Czeniawska 1977).

Ten sposób uczestniczenia w budowania poradownictwa skłonna jestem określić jako wykorzystywanie przez nas czasu w sposób linearny, w którym przechodziliśmy od opisu do opisu, od analizy wyników jednych badań do innych. Prowadzone badania miały jednakże dostarczyć danych dla czasu przyszłego. Poszukiwaliśmy bowiem korelacji między rozwojem poradnictwa zawodowego a poprawą zatrudnienia lub zmniejszeniem odpadu szkolnego, włączając się tym do ogólnopaństwowego planowania społecznego. Tym samym badania nasze otwierały nową perspektywę czasową, z tym że chodziło tu o czas rozwijający się linearnie, czas monochroniczny, zgodnie z założeniem, że przyszłość będzie kontynuacją przeszłości.

Tu muszę jednak przyznać się do porażki. Mimo zgromadzenia dużej ilości danych empirycznych nie udało się nam zbudować poradownictwa jako nauki ścisłej, która wyjaśniałaby w sposób jednoznaczny istotę poradnictwa i dostarczała ścisłych praw, wyjaśniających mechanizmy funkcjonowania poradnictwa w życiu osobistym ludzi i w życiu społecznym, która pokazywałaby związki między działaniami doradców a zmianami zachodzącymi w radzących się i wskazywała na przyczyny pozytywnych lub negatywnych skutków udzielanej pomocy przez poradnictwo. A mówiąc dokładniej, która dawałaby znaczący wkład do planowania społecznego w zakresie modelowania postępowania ludzi. Wątki prognostyczne poradownictwa, dotyczące czasu przyszłego dla jego – jak powiedzielibyśmy dzisiaj – interesariuszy, nie mogą być uznane za naukowo uzasadnione osiągnięcia.

Nurt humanistyczny w badaniach nad poradnictwem

Nowe horyzonty w badaniach poradownawczych otworzył paradygmat humanistyczny, który w rozwoju poradownictwa pojawił się jako następny po

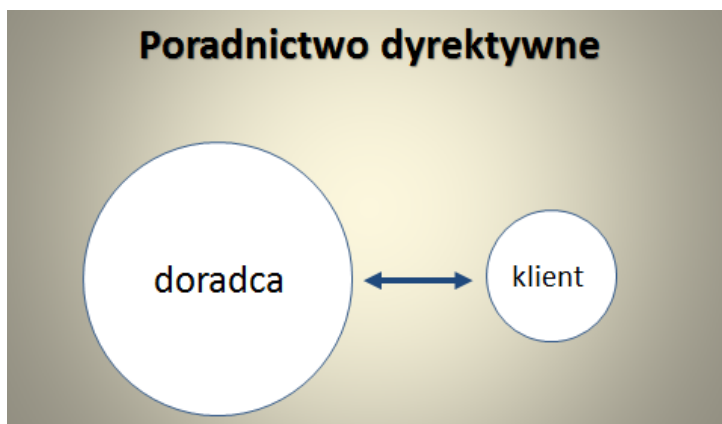
paradygmacie neopozytywistycznym, a który w centrum uwagi postawił człowieka pozostającego w relacjach z sobą, innymi ludźmi, światem zewnętrznym. Można by powiedzieć, że przejście od badań neopozytywistycznych do badań humanistycznych było linearnym rozwojem poradownictwa i osiągnięciem pewnego klarownego jego etapu, segmentującego czas w jego rozwoju, gdyby nie to, że wątki humanistyczne pojawiały się we wcześniejszych wypowiedziach badaczy poradnictwa – co może być mało zaskakujące, a może nawet oczywiste – ale przede wszystkim, gdyby w określonym czasie nastąpił radykalny i powszechnie obowiązujący zwrot metodologiczny w badaniach nad poradnictwem. Tak nie było, jednakże można powiedzieć, że nadszedł czas dominacji podejścia humanistycznego.

To bowiem wtedy pojawiła się próba analizy poradnictwa już nie jako części określonego systemu, w którym tkwią poszczególne jednostki, ale jako międzyosobowej relacji, analiza koncentrująca się na stanach psychicznych pojedynczych tworzących ją ludzi. Był to nie tylko zwrot paradygmatyczny w poradownictwie, ale całkowity zwrot także w praktyce poradniczej, związany przede wszystkim z nazwiskiem Carla Rogersa (1991) i Victora Frankla (1984). To w myśl ich założeń udział w relacji poradniczej miał stać się okazją do poznawania siebie „tu i teraz”, do akceptowania swoich wad i ułomności, do zrzucania z siebie ciężaru wcześniejszych niepowodzeń, do uwalniania się od lęków, niepokojów, porażek życiowych. W nauce, a zatem i w części badań poradowniczych, był to czas przełomu zarówno metodologicznego, jak i lingwistycznego. Przełom ten najpełniej zwiastowały książki Thomasa Kuhna (1968) *Struktura rewolucji naukowych*, Paula Fayerabenda (1979) *Jak być dobrym empirystą?* W dyskusjach na seminarium odstąpiliśmy od badań pozytywistycznych, skoncentrowanych na klientach poradni jako instytucji ulokowanej w systemie edukacji, opieki, produkcji i innych, skupiając się na radzących się i doradcach jako niepowtarzalnych jednostkach ludzkich. Wzięliśmy pod uwagę, że sytuacja poradnicza powinna być konstruowana z uwzględnieniem przede wszystkim właściwości psychicznych radzącego się, jego sposobu rozumienia świata, stosunku do innych ludzi i do siebie. Badając postępowanie doradców i radzących się, staraliśmy się uwolnić od własnych uprzedzeń, wnikać w swoje przedrozumienie sytuacji poradniczej.

Kim jest człowiek? Co jest jego światem? Jakie są jego relacje ze światem? To główne pytania, które mocniej niż przedtem organizowały nasze myślenie. To wówczas w dyskusjach pojawiły się powroty do analiz czasu minionego i krytyczne przyglądanie się z jego perspektywy aktualnemu poradnictwu. To w badaniach w tym paradygmacie doszedł do głosu swoisty taniec czasów: czasu doświadczanego osobiście przez ludzi przeżywających problemy i w związku z tym ubiegających się o poradę; czasu osobistego doradców, którzy zmuszeni zostali do zmiany myślenia o tych, którym doradzali; a przede wszystkim czasu historycznego, przeżywanego przez badaczy i interesariuszy osobiście. Przyszłość osoby radzącej się przestała być postrzegana jako kontynuacja terażniejszej

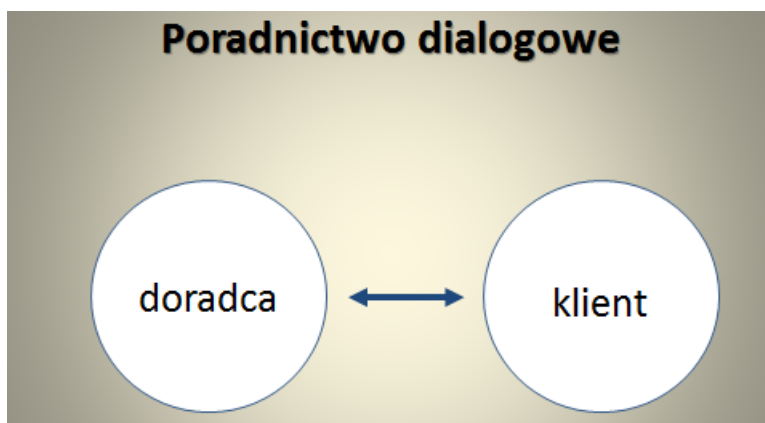
szości, konstruowanej przez opiekuńcze państwo, a pojawiła się jako realizacja osobistego życiowego projektu, tworzona niejednokrotnie na przekór otaczającej rzeczywistości, ale przede wszystkim skoncentrowana na rozwoju własnego „ja”. Zaczął być wypracowywany pierwszy obraz *homo consultans*.

Wówczas wyodrębniłam i opisałam trzy koncepcje poradnictwa: dyrektywne, kiedy ma miejsce sterowanie radzącym się i którego efekty są zorientowane przede wszystkim na przyszłość, rzekomo dobrze znaną doradcy (rys. 1).

Rys. 1. Relacja doradca–klient w poradnictwie dyrektywnym

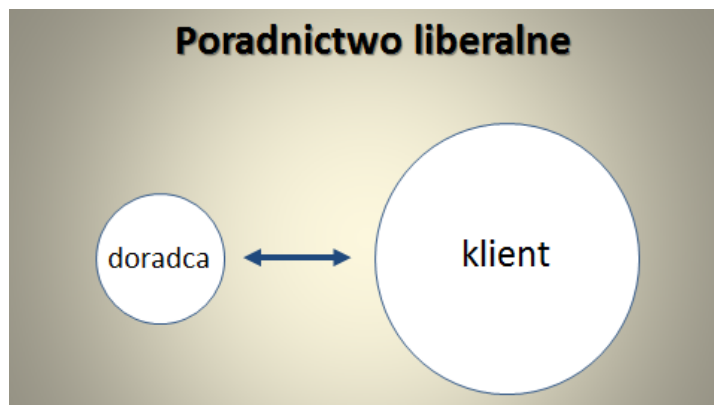
Poradnictwo dialogowe polegające na wspólnym rozwiązywaniu problemów w refleksyjnym, często krytycznym dialogu, kiedy to obydwaj uczestnicy, partnerzy dialogu koncentrują się na teraźniejszości (rys. 2).

Rys. 2. Relacja doradca–klient w poradnictwie dialogowym

Poradnictwo liberalne, w którym zmierza się do zapewnienia radzącemu się bezpieczeństwa w samodzielnych dochodzeniu do rozwiązań i wprowadzania

zmian, często przez zachęcanie go do analizy doświadczeń wcześniejszych, przez towarzyszenie przez doradcę w uczeniu się z biografii, poprzez refleksyjne powracanie do przeszłości (rys. 3) (Kargulowa 1986).

Rys. 3. Relacja doradca–klient w poradnictwie liberalnym

Prof. Marian Kulczycki zarysowywał zręby psychologii poradnictwa (1998). Prof. Olga Czerniawska wprowadzała nas w problemy andragogiki i gerontologii oraz w paradygmat badań biograficznych, który zastosowała w późniejszych swoich książkach. Przybliżała nam dorobek włoskich i francuskojęzycznych badaczy poradnictwa (2000; 2007). Korzystaliśmy też i z innych publikacji literatury zachodniej na temat poradnictwa i psychoterapii oraz polskich książek psychologa Józefa Kozielskiego (1976) i psychiatrów: Kazimierza Dąbrowskiego (1979) i Kazimierza Jankowskiego (1976), a także dorobku antropologii filozoficznej Bogdana Suchodolskiego (1972; 1974; 1979).

Nie zapominaliśmy przy tym, że poradnictwo zawsze uprawiane jest w określonej przestrzeni życia społecznego, czego najlepszym wyrazem jest trójwymiarowy model poradnictwa opracowany przez Bożenę Wojtasik (1993a). Jednym z ważniejszych ustaleń tego okresu było wyodrębnienie przez nią pięciu modeli działalności doradców: ekspert, informatyk, konsultant, spolegliwy opiekun, leseferysta (Wojtasik 1993a). I typologii radzących się korzystających z ich pomocy: zdecydowany, ciągle poszukujący, niedoinformowany, nieznający siebie, nieadekwatny, zupełnie niezdecydowany (Wojtasik 1993a). We wszystkich tych typologiach pojawiały się wątki dotyczące przede wszystkim postrzegania znaczenia czasu teraźniejszego i przyszłego w osobistych historiach osób przynależnych do poszczególnych typów.

Nurt krytyczny w badaniach poradnawczych

Kolejny zwrot w uprawianiu badań poradnictwa zbiegł się z okresem gwałtownych przemian politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych po

roku 1989 w Polsce i całym regionie Europy Środkowej. Przemiany te wniosły nowe spojrzenie na organizację życia społecznego, w tym na poradnictwo jako relację międzyludzką, działanie społeczne doradcy lub działalność zorganizowaną instytucji. Prowadząc badania poradoznawcze, podjęliśmy próbę odsłaniania w rzeczywistości poradniczej dominacji interesu politycznego i techniczno-ekonomicznego nad troską o dobrą organizację życia społecznego i życie pojedynczych ludzi. W analizach poradoznawczych i tekstach oddających specyfikę i sens poradnictwa – jako społecznej praktyki – „taniec czasu” stał się szczególnie widoczny. Sięgnęliśmy do prac Szkoły Frankfurckiej³ i korzystaliśmy z dorobku drugiego i trzeciego okresu tej szkoły, podejmując krytyczny dyskurs w poradoznawstwie. Nastąpiła swego rodzaju reinterpretacja wcześniejszych naukowych opisów instytucji poradniczych i działań doradców. Zauważyliśmy, że wcześniej przedstawiony przez Teresę Kukołowicz obraz poradnictwa parafialnego, jako poradnictwa opozycyjnego wobec obowiązującej ideologii i przepisów prawnych, był pierwszym opisem niepaństwowej poradni i wskazaniem obecności władzy, a właściwie uprawiania polityki przez poradnictwo, a nie tylko pojawieniem się jeszcze jednej oferty poradniczej (Kukołowicz 1985). Artykuł napisany przez Józefa Kargula (1985) wspominał o przemocy w samym poradnictwie.

Kilka lat później niektóre wypowiedzi znalazły się w książce pod wymownym tytułem *Niejednoznaczność poradnictwa*, zredagowanej przez Elżbietę Siarkiewicz (2004). Potem zwrócono uwagę na problemy emancypacji w poradnictwie (Ewa Trębińska-Szumigraj 2009), władzy doradcy w relacji poradniczej (Michał Mielczarek 2009) i kwestie genderowe (Edyta Zierkiewicz 2009). Jednakże najpełniej krytyczny paradygmat znalazł swoje odbicie w poszukiwaniach odpowiedzi na wcześniej zadane pytanie „**komu potrzebne jest poradnictwo?**”. Odpowiedzi takiej w pewnym sensie dostarczyły badania terenowe prowadzone w środowisku małego miasta, których rezultaty zostały przedstawione w dwóch książkach: Alicji Kargulowej i Krystyny Ferenz (1991) *Społeczny kontekst poradnictwa* oraz Bożeny Wojtasik (1993b) *Wybór doradcy zawodu przez młodzież, rodziców i nauczycieli*. Ogólny wynik tych badań z perspektywy czasu można określić tak: poradnictwo potrzebne jest zarówno jednostce, jak i państwu. Z tym że zinstytucjonalizowane formalne poradnictwo nie zaspokaja potrzeb pojedynczych ludzi. Przez jednostki preferowane jest poradnictwo nie-

³ Daria Zielińska-Pękał, powołując się na Jerzego Szackiego, wyjaśnia, że wyróżnia się trzy rozumienia terminu *szkoła frankfurcka*. W pierwszym przyjmuje się, że szkołę frankfurcką tworzyli członkowie Instytutu Badań Społecznych, który powstał w 1923 r. na uniwersytecie we Frankfurcie. Drugie rozumienie odnosi się do środowiska ukształtowanego w tymże Instytucie po objęciu w 1931 r. jego dyrekcji przez Maxa Horkheimera. Oprócz niego w skład szkoły frankfurckiej wchodził również Theodor Adorno, Herbert Marcuse i inni. Wyróżnia się jeszcze trzecie, tzw. szersze rozumienie szkoły frankfurckiej. Jej skład zostaje tu poszerzony o nazwiska młodszych niemieckich autorów, którzy nie byli członkami Instytutu. W tym ujęciu wymienia się Jürgena Habermasa jako jej głównego przedstawiciela (Zielińska-Pękał, 2009a, s. 286, przypis).

formalne (rodzina, przyjaciele, znajomi, sąsiedzi) i okazywana swego rodzaju nieufność do poradni specjalistycznych, organizowanych przez państwo oraz nieufność do nauczycieli jako doradców-funkcjonariuszy państwowych. Gdy chodzi o państwo, zauważyliśmy, że poradnictwo może być, jak później napisał Marcin Szumigraj, *subtelnym instrumentem sprawowania władzy* (1998).

Wynik ten był zgodny z odkryciem przez Stefana Nowaka (1979) powstałej w polskiej rzeczywistości tzw. luki socjologicznej, której istnienie w naszych badaniach także zostało potwierdzone. Widzieliśmy, jak czas historyczny, polityczny i społeczny odciskał swoje piętno na czasie osobistym interesariuszy i badaczy poradnictwa. Zaczęliśmy się zastanawiać, jakie znaczenia nadawane są poradnictwu w ogóle.

Otworzyło to dyskusję poradowniczą na temat psychologicznej gotowości ludzi do korzystania z poradnictwa, na temat oporu i barier (nie tylko psychologicznych), występujących przy korzystaniu z pomocy (m.in. Popiołek 1995), debatę na temat metod pracy doradców i stosowanych przez nich technik, na temat organizacji poradnictwa w różnych środowiskach. Postulowaliśmy poszerzenie specjalistycznych działań doradców i objęcie nimi jednostek wyalienowanych. Sprawa ta nie była jednak prosta, odkryłam bowiem już wcześniej różnorodną ocenę poradni jako placówki pomocowej w środowisku, która na wsi traktowana była jako centrum diagnostyczne; w średnim mieście jako współorganizator systemu wychowawczego; w środowisku dużego miasta jako ambulatorium wychowawcze (Kargulowa 1986).

Zmiany w tematach badań poradowniczych pojawiały się, jak widać, nie tylko z inicjatywy samych badaczy poradnictwa, nie tyle jako wytwór akademickich sporów, ile w dużej mierze wywołane były zmianami o podłożu społecznym, politycznym i ekonomicznym, przebiegającymi w czasie historycznym, różnie przeżywanym i różnie ocenianym także przez badaczy i interesariuszy poradnictwa. Tak też było z pojawieniem się kolejnego nurtu.

Nurt postmodernistyczny w badaniach poradowniczych

W badaniach poradowniczych staraliśmy się uchwycić moment historyczny, jaki miał miejsce w 1989 roku w naszym kraju. Chcieliśmy niejako zatrzymać i odzwierciedlić czas radykalnych zmian w realnym poradnictwie i zmian w jego społecznym odbiorze. Badania terenowe przeprowadzone przez Elżbietę Kalinowską we Wrocławiu tuż po przełomie politycznym pokazały, że poradnictwo „wyszło” z tradycyjnych instytucji-poradni i fizycznie „wkroczyło” w szeroką przestrzeń życia publicznego (Kalinowska 1995). Z poradowniczego punktu widzenia ważne stały się takie kwestie jak: miejsce, czas, uczestnicy relacji i ich rodzaje w poradniczej praktyce. Badania poradownicze pokazały, że poradnictwo ekonomiczne, prawne, podatkowe pojawiło się w wydzielonych miejscach dla udzielania porad, w różnorodnych wielobranżowych sklepach,

w biurach, w niektórych urzędach⁴. Doradcami, którymi w poradniach psychologicznych dotychczas były niemal wyłącznie kobiety z wykształceniem psychologicznym lub pedagogicznym, teraz coraz częściej bywają mężczyźni: inżynierowie, prawnicy, informatycy, ekonomiści itp., specjaliści w branży, w której udzielają porady. Udzielanie porady teraz często nie polega – jak przedtem – na wysłuchiwanie radzącego się i rozważaniu efektów wprowadzanych przez niego zmian w życiu osobistym, zmian egzystencjalnych, ale przede wszystkim sprowadza się do krótkiej wymiany zdań dotyczących praktycznych rozwiązań. Porady dotyczą spraw bytowych, technicznych, z zakresu organizacji życia codziennego, w którym wymagana jest pomysłowość, przedsiębiorczość, umiejętność zdobywania informacji i praktycznego wykorzystywania ich. Radzącymi się, którymi dotychczas były przeważnie kobiety, często okazują się też mężczyźni. Ten okres w rozwoju poradnictwa nazywam czasem „radosnej twórczości” (Kargulowa, 2010).

Jak zauważył Mieczysław Malewski (2003), wcześniej stawiane doradcom wprost lub „między wierszami” pytanie **jak żyć?** zamieniło się w pytanie **kim być?** w nowej rzeczywistości. Teraz przy udzielaniu porad nie tyle dbano o przestrzeganie zasad partnerstwa, ile poddano się dominacji dyrektywnej pragmatyki w działaniach doradców: szybko, jednoznacznie, skutecznie. Pojawiły się nowe zjawiska, nieznane w dotychczasowym poradnictwie państwowym: marketing i komercja. Doradcy swoje porady zaczęli – jak to określił Robert Kwaśnica – oferować, ale także reklamować w codziennej prasie, ustalać ich ceny, konkurować ze sobą (1994). Zniknęły – albo mówiąc precyzyjniej – nie pojawiły się instancje koordynujące lub integrujące pracę wszystkich tych poradniczych przedsięwzięć w jeden system. Wytworzył się ponowoczesny rynek usług poradniczych, zarysował się postmodernistyczny obraz realnego poradnictwa, z czasem poddany selekcyjnemu stabilizacji (Kargulowa 2010).

W badaniach paradoznych uwaga została zwrócona na dynamikę życia społecznego, na proces przekształcania się struktur i organizacji poradnictwa, czemu wyraz dały obrady seminarium i książki: Violetty Drabik-Podgórnij *Innowacja edukacyjna w poradnictwie zawodowym. Aplikacja rozwiązań francuskich* (2005), Marka Podgórnego (2000) *Strategie zachowań bezrobotnych – wymiar edukacyjny* oraz tytuły wystąpień na seminarium. Działalność poradniczą podjęły różnorodne media, co częściowo oddają książki Edyty Zierkiewicz *Poradnik – oferta wirtualnej pomocy?* (2004) i zredagowana przez Darię Zielińską-Pękał *Refleksje o poradnictwie debiutujących doradców* (2009b), poświęcona poradnictwu zapośredniczonymu głównie przez telewizję, ale także przez list i telefon. Nastąpiło pełne otwarcie na poznanie poradnictwa Europy Zachodniej, co wyraziło się w skali kraju przenoszeniem wzorów rozwiązań orga-

⁴ Można zauważyć, że z czasem w okresie określanym przeze mnie czasem selekcyjnemu stabilizacji przekształciły się one w prywatne kancelarie prawne, biura doradztwa podatkowego, centra, salony, „światy”: urody, zdrowia, wyposażenia wnętrz, urządzania ogrodów itp.

nizacyjnych poradnictwa zawodowego z Niemiec, Holandii, Francji, w wyjazdach studyjnych polityków lokalnych zainteresowanych organizacją poradnictwa, studentów oraz badaczy w ramach wymiany zagranicznej. Przełożone zostały różne publikacje z zakresu poradnictwa.

Dla analizy i opisu tego stanu rzeczy nie wystarczyła dotychczasowa wiedza metodologiczna, psychologiczna czy pedagogiczna. Nastąpił kolejny zwrot metodologiczny w badaniach poradowniczych. Sięgnięto zarówno do prac konstruktystów i symbolicznych interakcjonistów: Blumera, Meada, Goffmana, Schütza, jak i najnowszych publikacji Bourdieu, Becka, Castellsa, Giddensa, Sztompki. W rozumieniu życia społecznego przydatna okazała się książka Bergera i Luckmanna *Społeczne tworzenie rzeczywistości* (1983), koncentrująca się na życiu codziennym, na małych narracjach, podkreślająca znaczenie lokalnych dyskursów i organizowanie własnych światów życia. Podjęliśmy dyskurs postmodernistyczny, interpretując poradnictwo za pomocą książek Zygmunta Baumana (1995; 2000; 2006). Wykorzystane zostały badania etnograficzne. Znaczna część dorobku wrocławskich i zielonogórskich poradowniców została przedstawiona na Światowym Kongresie Poradnictwa Zawodowego 29–31 maja 2002 roku w Warszawie, gdy przewodniczącą Stowarzyszenia Doradców Szkolnych i Zawodowych Rzeczypospolitej Polskiej była prof. Bożena Wojtasik.

Poradownictwo dziś

Wielowątkowy dyskurs poradowniczy dominuje nadal w prowadzeniu badań nad poradnictwem, w okresie umacniania się u nas – mówiąc najogólniej – kapitalistycznego rynku i ponowoczesnej rzeczywistości, w okresie neoliberalizmu ekonomicznego i kulturowego, a jego przebieg w dużej mierze warunkuje sytuacja polityczna i ekonomiczna zarówno w naszym kraju, jak i w skali globalnej. Okres neoliberalizmu, w którym przyszło nam żyć, opisany m.in. przez Eugenię Potulicką, jest czasem dominacji określonych ideologii, które posługują się kilkoma teoriami: monetaryzmu, transakcji społecznych w tym kontrakcie i konsumeryzmu, bardzo popularnej u nas teorii kapitału ludzkiego, równie istotnej teorii wyboru publicznego, teorii agencji i kosztów transakcyjnych (Potulicka 2014).

We wszystkich tych teoriach, którymi posługuje się neoliberalizm, nacisk kładziony jest na stronę ekonomiczną. Dla wyjaśnień podejmowanych decyzji ekonomicznych ważna jest teoria kosztów transakcyjnych, które pojawiają się na społecznym rynku w przypadku *braku wystarczającej przedsiębiorczej czujności* (Potulicka 2014). Podstawowymi pojęciami, jakimi się ona posługuje są: wyniki, rozliczenia, posiadanie/własność, kontrakt. Poradnictwo ery neoliberalnej zdaje się wpisywać w pejzaż neoliberalnych sprzeczności po stronie kapitału ludzkiego i być wprawdzie subtelnym, jednak pożytecznym narzędziem kontrolowania wolności jednostek. Pomaga przedstawicielom władzy odrzucać takie narzędzia kontroli, jak zakaz i nakaz, a sięgać do narzędzi bardziej elastycznych

i pozytywnych. Stwarzać to ma pozory wzrostu wolności jednostek. Jednak jest to wolność swoiście pojmowana jako *relacja konkurencji pomiędzy jednostkami* (Potulicka 2014, s. 60). Zauważyć możemy znaczne ograniczenia nawet tak pojmowanej wolności. Odczuwamy takie, zdawałoby się odległe, źródła tych ograniczeń jak monetaryzm, konsumeryzm, wzrost znaczenia roli agencji kontroli zewnętrznej, wzrost znaczenia finansowych korporacji o zasięgu lokalnym, państwowym, ponadnarodowym jak Bank Światowy, Unia Europejska itp. Są to zjawiska i procesy, które powodują zwiększanie lęku, wzrost poczucia niepewności, obawy zagrożenia chaosem. Są one udziałem życia codziennego wszystkich ludzi: osób radzących się i spieszących z pomocą doradców.

W analizach poradoznawczych znaczną uwagę poświęca się więc ukrytym wymiarom życia społecznego i poradnictwa, również takim jak władza, wykorzystanie przestrzeni i czasu, najszerszej opisanym przez Elżbietę Siarkiewicz w książce *Przesłonięte obszary poradnictwa. Realia – iluzje – ambiwalencje* (2010), a także działaniom poradniczym podejmowanym przez nieprofesjonalistów. Rozważane są kwestie metodyczne i etyczne w koncepcjach poradnictwa dialogicznego przez Violetę Drabik-Podgórną (2007; 2009) i egzystencjalnego przez Alicję Czerkowską (2013).

Skoncentrowano się na zmianach w poradnictwie kariery w Polsce. Można tu wskazać książki Marcina Szumigraja *Poradnictwo kariery: systemy i sieci* (2011), Bożeny Wojtasik *Podstawy poradnictwa kariery. Poradnik dla nauczycieli* (2011) czy Joanny Minty, która, przybliżając myśli Marka Savickasa, Jeana Guicharda i innych badaczy skupionych wokół tematu *Life Design Counselling* napisała własną książkę *Od autora do aktora. Wspieranie młodzieży w konstruowaniu własnej kariery* (2013). Podjęte są także inne badania: Małgorzata Oleńczak poradnictwa rehabilitacyjnego, Andrzej Ładyżyński poradnictwa rodzinnego, Aneta Słowik podejmuje kwestie poradnictwa międzykulturowego, Joanna Dec streetwokingu, Ewa Trębińska-Szumigraj doszukuje się dekonstrukcji miejskiej przestrzeni na potrzeby poradnictwa. Anna Bilon, wykorzystując teorię strukturacji Giddensa, uprawia poradoznawstwo porównawcze. Dopracowaliśmy się niekonwencjonalnych metod kształcenia doradców (Siarkiewicz, Trębińska-Szumigraj, Zielińska-Pękał 2013). W praktyce poradniczej weszliśmy w czas „usieczonego” przepływu informacji, wiedzy, usług, towarów.

Obecnie budowanie nauki o poradnictwie jest kontynuowane zarówno przez poszczególnych badaczy, jak i wcześniej poprzez organizację kolejnych konferencji, a ostatnio spotkań z badaczami z różnych krajów w ramach działalności katedry UNESCO w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, przez powołanie Naukowego Towarzystwa Poradoznawczego, prowadzenie w Dolnośląskiej Szkole Wyższej dwóch seminariów naukowych: „Horyzonty pomagania” i „Wokół poradnictwa kariery”, udział w badaniach międzynarodowych, wyjazdy na staże zagraniczne, publikowanie artykułów w czasopiśmie krajowych i zagranicznych, opracowanie dwóch podręczników akademickich *O teorii i praktyce poradnictwa. Odmiany poradoznawczego dyskursu*

(Kargulowa 2004), oraz *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu* (Kargulowa, red., 2009), wydawanie dwujęzycznego czasopisma „Studia Poradownicze/Journal of Counsellogy”.

Możemy powiedzieć, że lepiej dziś rozumiemy przedmiot badań poradowniczych, dopracowaliśmy się własnej terminologii, umiemy ulokować nasze poszukiwania w różnych nurtach myślowych, ale postawione wcześniej pytania: co to jest poradnictwo? Jaki jest sens radzenia się innym? W czym tkwi wartość poradnictwa? Jak mierzyć jego skuteczność? – ciągle nas inspirują (por. *Profesorowi Jeanowi Guichardowi w odpowiedzi* (2013)).

Dzisiaj, biorąc pod uwagę przemiany w metodologii badań humanistycznych i społecznych, osobiście rezygnuję z zamiaru utworzenia poradownictwa jako ustrukturyzowanej ścisłej nauki zbudowanej z doktrynalnych twierdzeń i praw. Obecnie, w zbiorowym wysiłku, prowadzimy penetrację poszczególnych dziedzin życia, w których występuje poradnictwo, próbujemy je identyfikować, rozumieć i interpretować. Podsumowując dorobek 34 lat, można powiedzieć, że na obecnym etapie rozwoju struktura poradownictwa jest ciągle wielowątkowym dyskursem, jest interdyscyplinarną i interparadygmatyczną narracją i – mówiąc metaforycznie – raczej przypomina puzzle niż uporządkowany, w miarę zamknięty system wiedzy.

Bibliografia

1. Bauman Z. (1995), *Wieloznaczność nowoczesna – Nowoczesność wieloznaczna*, tłum. J. Bauman, Warszawa, Wy. Nauk. PWN.
2. Bauman Z. (2000), *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa, Sic!
3. Bauman Z. (2006), *Płynna nowoczesność*, tłum. T. Kutz, Kraków, Wydawnictwo Literackie.
4. Berger P.L., Luckmann T. (1983), *Spoleczne tworzenie rzeczywiŹności*, tłum. J. Niżnik, Warszawa, PIW.
5. Czerkawska A. (2013), *Poradnictwo egzystencjalne. Założenia – inspiracje – rozwiązania praktyczne*, Wrocław, Wyd. Nauk. DSW.
6. Czerniawska O. (1977), *Poradnictwo jako wzmacnianie środowiska wychowawczego*, Warszawa, Instytut Wydawniczy CRZZ.
7. Czerniawska O. (2000), *Drogi i bezdroża andragogiki i gerontologii*, Łódź, Wyd. WSH-E.
8. Czerniawska O. (2007), *Szkice z andragogiki i gerontologii*, Łódź, Wy. WSH-E.
9. Dąbrowski K. (1979), *Dezintegracja pozytywna*, Warszawa, PIW.
10. Drabik-Podgórna V. (2005), *Innowacja edukacyjna. Aplikacja rozwiązań francuskich w polskim poradnictwie zawodowym*, Kraków, Impuls.
11. Drabik-Podgórna V. (red.) (2007), *Poradnictwo między etyką a techniką*, Kraków, Impuls.
12. Drabik-Podgórna V. (2009), *Poradnictwo w perspektywie personalizmu dialogicznego*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*, Warszawa, Wyd. Nauk. PWN.

13. Feyerabend P. (1979), *Jak być dobrym empirystą?* tłum. K. Zamiara, Warszawa, PWN.
14. Frankl V. (1984), *Homo patiens*, tłum. R. Czarnecki, J. Morawski, Warszawa, PAX.
15. Hall E.T. (1999), *Taniec życia*, Warszawa, Wyd. MUZA S.A.
16. Jankowski K. (1991), *Od psychiatrii biologicznej do humanistycznej*, Warszawa, PIW.
17. Kalinowska E. (1995), *Poradnictwo wrocławskie jako przykład zmian społeczno-kulturowych*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo w okresie transformacji kulturowej*, Wrocław, Wyd. UWr.
18. Kargul J. (1985), *Kilka uwag o niebezpieczeństwach poradnictwa*, [w:] A. Kargulowa, M. Jędrzejczak (red.), *Teoretyczne i metodologiczne problemy poradownictwa*, Wrocław, Wyd. UWr.
19. Kargulowa A. (1986), *Poradnictwo jako wiedza i system działań. Wstęp do poradownictwa*, Wrocław, Wyd. UWr.
20. Kargulowa A., Ferenz K. (1991), *Spółeczny kontekst poradnictwa. Poszukiwanie szans dla poradnictwa w działalności kulturalno-oświatowej*, Warszawa, COMUK.
21. Kargulowa A. (2004–2011), *O teorii i praktyce poradnictwa. Odmiany poradowniczego dyskursu*, Warszawa, Wyd. Nauk. PWN.
22. Kargulowa A. (red.) (2009), *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*, Warszawa, Wyd. Nauk. PWN.
23. Kargulowa A. (2010), *Zmiany w polskim poradnictwie*, „Edukacja Dorosłych”, nr 1(62), s. 9–26.
24. Kargulowa A., (oprac.) (2013), *Profesorowi Jeanowi Guichardowi w odpowiedzi*. „Studia Poradownicze/Journal of Counselling 2013”, s. 17–41 i 193–216.
25. Koziński J. (1976), *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa, PIW.
26. Kuhn T.S. (1968), *Struktura rewolucji naukowych*, tłum. H. Ostromecka, Warszawa, PWN.
27. Kukołowicz T. (1985), *Podstawy teoretyczne parafialnego poradnictwa rodzinnego*, [w:] A. Kargulowa, M. Jędrzejczak (red.), *Teoretyczne i metodologiczne problemy poradownictwa*, Wrocław, Wyd. UWr.
28. Kulczycki M. (1998), *Rozważania wokół zagadnień psychologicznego poradnictwa życiowego*, Wrocław, Wyd. UWr.
29. Kwaśnica R. (1994), *Wprowadzenie do myślenia o wspomaganiu nauczycieli w rozwoju*, Wrocław, Wrocławska Oficyna Nauczycielska.
30. Laszlo E. (1978), *Systemowy obraz świata*, tłum. U. Niklas, Warszawa, PIW (*The Systems View of the World: A Holistic Vision for Our Time* (Hampton Press, 1996).
31. Malewski M. (2003), *Counselling towards changing potterns of human life*, [w:] Kalinowska E., Kargulowa A., Wojtasik B. (red.), *Counsellor – Profession, Passion, Calling?* Wrocław, Wyd. DSWE TWP.
32. Mielczarek M. (2009), *Władza doradcy w relacjach z radzącym się*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*, Warszawa, Wyd. Nauk. PWN.
33. Minta J. (2013), *Od autora do aktora. Wspieranie młodzieży w konstruowaniu własnej kariery*, Warszawa, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej.
34. Nowak S. (1970), *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa, PWN.

35. Nowak S. (1979), *System wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” nr 4.
36. Podgórný M. (2000), *Strategie zachowań bezrobotnych – wymiar edukacyjny*, Wrocław, Wyd. UWr.
37. Popiołek K. (1995), *Bariery korzystania z pomocy profesjonalnej*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradnictwo w okresie transformacji kulturowej*, Wrocław: Wyd. UWr.
38. Potulicka E. (2014), *Neoliberalne reformy edukacji w Stanach Zjednoczonych. Od Ronalda Regana do Baracka Obamy*, Kraków, Impuls.
39. Rogers C.R. (1991), *Terapia nastawina na klienta. Grupy spotkaniowe*, tłum. A. Dodziuk, E. Knoll, Wrocław, „THESAURUS-PRESS” Juniorzy Gospodarki.
40. Siarkiewicz E. (red.) (2004), *Niejednoznaczność poradnictwa*, Zielona Góra, Oficyna Wyd. UZ.
41. Siarkiewicz E. (2010), *Przestonięte obszary poradnictwa. Realia – aluzje – ambiwalencje*, Zielona Góra, Oficyna Wyd. UZ.
42. Siarkiewicz E., Trębińska-Szumigraj E., Zielińska-Pękał D. (2012), *Edukacyjne prowokacje. Wykorzystanie etnografii performatywnej w procesie kształcenia doradców*, Kraków, Impuls.
43. Szczepański J. (1976), *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa, PWN.
44. Suchodolski B. (1972), *Labirynty współczesności*, Warszawa, PIW.
45. Suchodolski B. (1974), *Kim jest człowiek?* Warszawa, WP.
46. Suchodolski B. (1979), *Kształt życia*, Warszawa, NK.
47. Szumigraj M. (1998), *Poradnictwo jako subtelne narzędzie sprawowania władzy*, [w:] B. Wojtasik (red.), *Podstawy poradownictwa*, Wrocław, Wyd. UWr.
48. Szumigraj M. (2011), *Poradnictwo kariery. Systemy i sieci*, Warszawa, Łośgraf.
49. Trębińska-Szumigraj E. (2009), *Emancypacja w poradnictwie*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*, Warszawa, Wyd. Nauk. PWN.
50. Wojtasik B. (1993a), *Doradca zawodu. Studium teoretyczne z zakresu poradownictwa*, Wrocław, Wyd. UWr.
51. Wojtasik B. (1993b), *Wybór doradcy zawodu przez młodzież rodziców i nauczycieli*, Wrocław, CDN.
52. Wojtasik B. (2010), *Proces zmian w poradnictwie edukacyjno-zawodowym. Dążenie do spójności, współpracy i dobrej jakości*, „Edukacja Dorosłych”, nr 1(62), s. 27–39.
53. Wojtasik B. (2012), *Refleksje na temat stanu polskiego poradnictwa*, „Studia Poradownicze/Journal of Counsellogy 2012”, s. 35–47.
54. Wojtasik B. (2011), *Podstawy poradnictwa kariery. Poradnik dla nauczycieli*, Warszawa, Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej.
55. Zielińska-Pękał D. (2009a), *Poradnictwo a świat mediów, czyli o poradnictwie zapośredniczonym*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*, Warszawa, Wyd. Nauk, PWN.
56. Zielińska-Pękał D. (red.) (2009b), *Refleksje o poradnictwie debiutujących doradców*, Zielona Góra, Oficyna Wyd. UZ.
57. Zierkiewicz E. (2004), *Poradnik – oferta wirtualnej pomocy?* Kraków, Impuls.
58. Zierkiewicz E. (2009), *Feministyczna krytyka poradnictwa*, [w:] A. Kargulowa (red.), *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*, Warszawa, Wyd. Nauk, PWN.

34 years of counselling. “Dance of time” in developing the discipline

Key words: counselling, counselling.

Summary: The article presents the development of counselling – studies of counselling. It shows that the 34-year history of this discipline has undergone changes not only in the research subject, but also in the research methodology. These changes occurred during political, economic, social and cultural transformations in Poland. This was reflected in the attitude of authorities towards counselling, in the changes in expectations of its clients and in the work of counsellors. Since the aim of the article is to demonstrate the development of the discipline, and not to describe the practice, it relates to the changes that occurred in the research methodology at that time. The article is divided according to the emergence of subsequent paradigms: neo-positivist, humanist, critical and postmodern, and presents the state of contemporary counselling research. The unpredictability of time perspectives of changes occurring in counselling and its contexts, and in overlapping of paradigms in the approach to the subject of research are called the “dance of time”.

Dane do korespondencji:

Prof. dr hab. Alicja Kargulowa

Zakład Pedagogiki Społecznej i Poradownawstwa

Wydział Nauk Pedagogicznych DSW

ul. Strzegomska 55

53-611 Wrocław